

ЕКОЛОГИЯТА – НОВАТА ГЛОБАЛНА РЕЛИГИЯ

Мария Серафимова, ЮЗУ „Н. Рилски”

Новото хилядолетие настъпва със своя динамика и н трансформации. Постепенно се загубват всички същностни ценности, морални ориентири и промените се извършват заради самите промени. Възниква въпросът дали ХХІ век няма да наследи глобален безпорядък и екологични катаклизми, които да доведат до края на една хилядолетна цивилизация. Представата за едно „не-бъдеще” заменя лъчезарния технологически оптимизъм.

Кризата на модерността има много измерения. Подложена на натиска на критичния разум, тя загубва своите опорни точки, наследени от сциентизма и вярата в бъдещето, свързана с мита за прогреса. Редица автори, между които Ален Турен, Жорж Баландие, Антъни Гидънс и Улрих Бек възприемат идеите на Жан Франсоа Лиотар в *Постмодерната ситуация*. Всеки от тях по свой път достига до извода, че модерното виждане за трансформация на знанието в блага на потреблението, в консумативно изобилие се проваля. В тази посока са и анализите на Юрген Хабермас относно проекта на Просвещението, който според него се е провалил и неговите незавършени творения биха могли да бъдат доразвити, но в друго време и с други средства.

Промените, които претърпяват социалните структури, както твърди Анри, са толкова съществени, че могат да бъдат сравнени с тези от времето на Френската революция от 1789 г. Даниел Ервийо Леже извежда хипотезата, че мутацията, която преживяват съвременните общества се отличава с разпадането на тяхната *символна арматура*.¹

В последните десетилетия се наблюдава невероятно засилване на индивидуализма, което засяга всички сфери на социалния живот. Според Жил Липовецки се достига до „*втора революция на индивидуализма*” – всесилна революция в сферата на нравите, семейните структури, институциите, понятието за природа и много други.

Втората половина на ХХ век е белязана от десакрализация на инструментите на модерността, която се изразява в упадък на религиите, на

¹ Lenoir, F., 2003, *Les metamorphoses de Dieu*, Plon., p. 213-214.

политиката и науката. Дълго разомагьосвани, те тотално загубват магическото си обаяние. Разклатена бе вярата, че наука, политика или религия биха могли да изведат човечеството към един по-добър свят. Горчивият исторически опит показва, че напредъка в науката може да доведе до Хирошима или човешкото клониране, а в политиката до различни видове ГУЛАГ.

Привидно в своята автономност модерното общество отхвърля идеята за задължителната свързаност между миналото и настоящето, но индиректно се търсят нови форми за социалната и индивидуалната потребност те да бъдат свързани. Наистина паметта се раздробява от тенденциите на модерността.

Демонополизацията на религиозните традиции води до плуралистична ситуация при която “предопределението” отстъпва пред свободния избор. Легитимността на индивидуалното и колективното съществуване не зависи единствено и само от религиозната принадлежност към големите религиозни системи. Вярването вече не се вписва единствено в сферата на традиционните религии

Дали модерните прояви на християнството, юдаизма или на друга традиция, която обществото приписва на религията, могат действително да бъдат характеризирани като религиозни?

При поставянето на въпроса за *границите на религиозното в модерните общества* се получава остър конфликт между тези, според които религията е само точно установената и идентифицирана като такава и онези, които разбират по-широко религиозното и се интересуват от процесите на религиозността в плуралистичната ситуация на модерността.

Религията включва символи, метафори, език, които имат силата да предизвикват и подхранват въображението. Чрез тях всяко човешко същество артикулира смисъла за себе си в отношение с Другите. Те са източник за сътворяване, преживяване и опит. Всеки символ било той камък или място, дума или разказ, легенда или обред, поражда досег с невидимото, проецирано в него чрез един вид привилегирована поява, тласък да се направи необходимият избор, чрез едно свещено възникване.

Поезията на религията се състои и изразява в културата на групата, но и в индивидуалната психология. Всъщност общността се образува от онези, които споделят *определен религиозен разказ*. Някои го използват като *призма, през която животът би могъл да бъде видян и като ръководство при отговор на въпросите, свързани с жизнените истории и трагедии*. Разкази и истории, разказвани от

семейството, местната общност, приятели и роднини, съседи и учители, църковни представители. Това се прави понякога в колективни ритуални изразявания, или официално, информативно. Всъщност, отнася се за така наречената религиозна социализация, която разкрива потенциалните възможности за създаването на един свят, в който биха господствали висши ценности.

Онова, което се е променило и начинът по който индивидът извършва своето духовно търсене. Той култивира определен скептицизъм и предпочита самотното търсене, което не отрича принадлежността, повече или по-малко дистанцирана, към определена традиция или религиозна група. Става дума за два начина на валидизация на вярването – междуличностен, комунитарен или институционален.

Духовността е свързано с вътрешно чувство за връзка с нещо, което ни надвишава, за взаимоотношенията с това, което приемаме за свещено. Възможно е да се гледа на живота – своя и този на другите като на свещено. Подобно виждане би могло да бъде източник на вдъхновение и да отговори на проблемите на нашия свят.

Днес, когато отминават атеистичните диктатури, когато пазарът и демокрацията налагат апологията на обратимото, хората имат нужда повече от всякога да чуват да се говори за Вечност. Никой не говори за бъдещето без да спомене очевидното „завръщане на религиозното“, сякаш никога не е преставало да съществува². Всъщност, този морал възприема библейските принципи и ги лаицизира. Изтласква се божествената намеса, но се запазват моралните принципи и модерните общества остават „импрегнирани“ с християнска култура.

В модерното общество, в което идеята за "спасението" е загубила своята устойчивост, именно в "лаическата сакралност" хората търсят смисъл за своето съществуване.

Става необходимо по особен, по индивидуален, по субективен начин, чрез бриколаж, или по какъвто и да било друг начин да се реконструира колективната памет.

Марсел Гоше анализира в известната си книга³, начинът по който европейците се еманципират от религиозната матрица, като се обръщат против нея. Той показва, че християнството е една „религия на излизане от религията“. Това, според него не означава „край на религията“, а край на ролята ѝ в структурирането

² Виж по подр., 2000, Атали, Ж., *Братства. Една нова утопия*, КК, С.

³ Виж по подр. Гоше, М., 2001, *Разомагьосването на света*, София.

на социалното пространство. Религиозният морал отстъпва пред рационалистичния хуманистичен морал, който би трябвало да замести божите заповеди и да преодолее социалния хаос.

Един от големите въпроси на настоящето става този за социална връзка, солидарност, етика, този за възможността за общо вярване, което да ни предпази от ужаса „да живеем заедно”.

ЕКОЛОГИЯТА

Дилемата на модерността се изразява в търсене на подходящ инструментариум за изразяване на една "невидима" или "дифузна" религиозност, обхванала т. нар. секуларизирани общества. Възможно е ***религиозната иновативност*** да съживи модерните общества, по пътя на преоткриването на общността и солидарността чрез нова *символна арматура на съвременната цивилизация*.

Със средствата на своеобразна лаическа сакралност като че ли се отговаря на потребността да се произвеждат смисли в условията на определена флуидност на вярването. Утвърждаването на необходимите за оцеляването на планетата екологични ценности би допринесло за засилване на хуманизма в човешките и социални отношения.

Екологията като идея и екологичното движение като механизъм за практическото ѝ приложение, набрали скорост в навечерието на XXI век носят в същността си основния белег на цивилизацията, превръщат се в неин измерител. Екологията е в своя най-дълбок смисъл една от най-големите идеи на XX век, защото в неизгодна позиция в съвременния свят се оказва Природата. Екологията ѝ се притичва на помощ. Всеизвестна е днес мисълта, че ядрената война е бързата, а екологичната криза - бавната смърт на планетата.

Понятието *екология* навлезе в мисленето, икономиката, политиката, но неговият създател Ернст Хекел е почти забравен немски учен, роден на 16 II 1834 г. в Потсдам, последовател на Ламарк и Дарвин, художник и пътешественик, спортист и изследовател, автор на фундаментални трудове и научно-популярни четива. По време на своята завидна академична кариера професор Хекел въвежда понятието "екология" през 1886 г. Етимологията на думата означава - от гръцки "ойкос" (дом) и "логос"(наука).

Но Хекел само въвежда този термин, макар че често погрешно го сочат и за създател на науката екология. За тази наука принос има Чарлз Дарвин и неговия

труд "Произход на видовете". Под негово влияние Хекел достига до идеята за обособяването на отделна дисциплина – екология в произведението си "Световни загадки", преведено на повече от 25 езика.

Мнозинството от авторите са единодушни, че увеличаването на материалното потребление не означава непременно увеличаване на благосъстоянието, че наред с необходимостта от социални промени са нужни изменения в характера и в духовната сфера на човека; че ако не престанем да пилеем природните ресурси и да нарушаваме екологичното равновесие, толкова необходимо за оцеляването на човека, не е трудно да се предвиди, че в близките сто години предстои катастрофа.

Екологията като наука преживява редица изменения за едно столетие. Редица изследователи се присъединяват към концептуалната схема, която възприема като възможни и равнопоставени два подхода към тази наука:

1.) Към екологията като наука, която изследва взаимоотношенията между различните видове и тяхната среда. При този подход, ученият - експерт е в позицията на самостоятелен наблюдател, независим от обекта на изследването. Акцентът се поставя върху събраните данни, защото експертите познават най-вече своите "факти и цифри".

2.) Дълбока екология – при този подход човек възприема себе си като част от жителите на Земята и осъзнава своята роля в опазването на планетата. Този подход се отнася към всички, включително и експертите, които приемат такива ценности, придържането към които би допринесло за усъвършенстване на заобикалящия ни свят.

Терминът „дълбока екология» за първи път е въведен от норвежкия активист и философ Арне Наес в началото на 1970 година, когато ученият подчертава необходимостта да се премине отвъд повърхностните отговори на социалните и екологични проблеми, пред които сме изправени. Той предлага на модерните хора да търсят в дълбочина отговор на възникналите въпроси, поставени от динамично променящите се общества. Според него задаването на въпроси като: "Как да живея по начин, който да е добър за мен, за другите хора и за нашата планета?" биха могли да доведат до дълбоки позитивни промени при разрешаването на глобалните затруднения.

Дълбоката екология може да се разглежда като част от един много по-широк процес в съвременното общество, който води до нов начин на възприемане на наука, политика, здравеопазване, образование, духовност и много други области.

Тази промяна в начина на възприемане на нещата е толкова силна, че може да се нарече нов "светоглед". Това е холистичен подход към световните проблеми, който обединява начин на мислене, чувства, духовност и действие. Екологията не се възприема само като обект "някъде там", но като нещо, от което всеки жител на планетата е част и има своята роля за преодоляване на индивидуализма в съвременното общество.

През последните години в САЩ и Германия са публикувани значителен брой книги, авторите на които повдигат един и същ проблем: острата необходимост да се подчини икономиката на потребностите на хората, първо - заради самото оцеляване на човешкия род и второ - заради неговото благополучие.

ИЗСЛЕДВАНЕТО...

България се е включвала и се включва в редица екологични начинания, не само защото не е изолирана от световните екологични затруднения. С провеждането на Първата европейска екологична среща в София (1989 г.) са свързани последвалите кардинални промени в българското общество. Тази среща освен с дискусиите, свързани с опазване на околната среда, с предотвратяване на трансграничните последици от промишлени аварии, с боравенето с потенциално опасни химични вещества, замърсяването на трансгранични реки и международни езера, даде тласък за сериозни промени в социалното развитие, стана основен елемент от една обща картина на политически, икономически, идеологически трансформации.

Могат да бъдат изброени редица начинания, в които се отбелязва българско участие. Всъщност България никога не е преставала по един или друг начин да се опитва да постигне хармония с природата, да съхрани даденостите, които тя ѝ е предоставила.

Цялостната екологична стратегия на дадена страна не би била достатъчно обоснована ако не се държи сметка и не се отдели специално внимание на емпиричните характеристики на нейната екологичната политика. Не са много изследванията в тази насока, които да предоставят автентична информация за индикаторите, които характеризират екологичната култура на българското общество.

За проблематизиране на днешната екологична ситуация в България своето определено значение имат резултатите от проведено наскоро емпирично социологическо изследване по , финансиран от Фонд „Научни изследвания” на МОМН (на тема: ТРАНСФОРМАЦИЯТА НА НАЦИОНАЛНАТА ЦЕННОСТНА

СИСТЕМА И НЕЙНАТА СИНХРОНИЗАЦИЯ С ЕВРОПЕЙСКИТЕ МОДЕЛИ: РАЗВИТИЕТО НА ЕКОЛОГИЧНАТА КУЛТУРА КАТО ПОКАЗАТЕЛ ЗА ТРАНСЛАЦИЯ НА ЕВРОПЕЙСКИ ЦЕННОСТИ В БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО от изследователски екип в състав: Анна Мантарова (Институт по социология на БАН), Мария Серафимова (ЮЗУ „Н. Рилски“), Пламена Йовчевска (Институт по аграрна икономика), Нено Димов (СУ „Св. Кл. Охридски“), Мариана Захариева (Институт по социология на БАН), Ивета Якова (ЮЗУ „Н. Рилски“), Десислава Панталеева (Институт по аграрна икономика), Ангелина Новачкова (СУ „Св. Кл. Охридски“).

Трудно е да се посочат и интерпретират всички получени данни и зависимости, но най-общо изводите от проучването се отнасят към проблематиката, свързана с:

а) мястото на екологичната култура в общата йерархия от проблеми, характеризираща съвременната социална ситуация.

б) степента на осъзнаване на проблема и загриженост по отношение на общото състояние на околната среда.

в) информацията за степента на замърсеност на различните компоненти на екосферата.

Ако се опитаме да потърсим някои от координатите на дълбоката екология в двумерните разпределения на получените данни, ще установим интересни и показателни корелации. Някои основни параметри на екологичното световъзприемане определено са намерили отражение в отговорите на анкетираните лица.

Например да проследим отговорите на въпроса: *Вие лично участвал/а ли сте в благотворителни дейности през последните 1-2 години като инициатор?*

8.8% от мъжете отговарят положително, а 91.2 % - отрицателно, подобно е съотношението и при жените – 9.1% - отговарят утвърдително, спрямо 90.9 % , които не са участвали в подобно начинание. *Или общо от двете групи само 9% са били инициатори на благотворителни дейности.*

Подобно е разпределението на отговорите и на въпроса: *Вие лично участвал/а ли сте в благотворителни дейности през последните 1-2 години като организатор/изпълнител?* Сред отговорилите мъже 11.8% са били организатори, но 88.2% отговарят отрицателно.

Отговорите на въпроса: *Вие лично участвал/а ли сте в благотворителни дейности през последните 1-2 години като дарител?* се разпределят, както следва: 48.0% от мъжете отговарят – да, а 52.0% - не. При жените отговорите са – 47.7% - да

и 52.3% - не. Общото съотношение показва 47.8% са били дарители, а 52.2% - не са правили дарения.

Благотворителната дейност показва отношението към *Другите*, проявата на общи обединителни елементи. Това означава вникване във функционирането на неговата култура отвътре и прави комуникацията възможна, отстранява недоразуменията, намалява значението на предразсъдъците. Едва ли проблемът за образа на *“Другия”* е бил някога по-актуален от днес. В един разширяващ се и все по-разнороден Европейски съюз идеята за солидарността е приложима във всички международни въпроси, като се започне от сферата на финансите, здравеопазването, образованието и се достигне до опазването на околната среда и търговията със селскостопански стоки.

Интерес представляват отговорите (виж *Таблица 1*), които респондентите от различни поколения за дали на въпроса:

Когато се планира развитието на Вашето населено място, какво трябва да е на първо място?

На колко години сте?*Кое от твърденията е по-близо до Вашето мнение?					
		Икономическият растеж е по-важен от опазването на околната среда	Опазването на околната среда е по-важно от икономическия растеж	Не мога да преценя	
Брой	18 - 29	20	112	47	179
% На колко години сте?		11,2%	62,6%	26,3%	100,0%
% Кое от твърденията е по-близо до Вашето мнение?		11,4%	19,9%	24,7%	19,2%
% Общо		2,2%	12,0%	5,1%	19,2%
Брой	30 - 39	30	100	37	167
% На колко години сте?		18,0%	59,9%	22,2%	100,0%
% Кое от твърденията е по-близо до Вашето мнение?		17,0%	17,7%	19,5%	18,0%
% Общо		3,2%	10,8%	4,0%	18,0%
Брой	40 - 49	29	115	32	176
% На колко години сте?		16,5%	65,3%	18,2%	100,0%
% Кое от твърденията е по-близо до Вашето мнение?		16,5%	20,4%	16,8%	18,9%
% Общо		3,1%	12,4%	3,4%	18,9%
Брой	49-60	49	96	21	166
% На колко години сте?		29,5%	57,8%	12,7%	100,0%
% Кое от твърденията е по-близо до Вашето мнение?		27,8%	17,0%	11,1%	17,8%
% Общо		5,3%	10,3%	2,3%	17,8%
Брой	Над 60	48	141	53	242
% На колко години сте?		19,8%	58,3%	21,9%	100,0%
% Кое от твърденията е по-близо до Вашето мнение?		27,3%	25,0%	27,9%	26,0%
% Общо		5,2%	15,2%	5,7%	26,0%
Брой		176	564	190	930
% На колко години сте?		18,9%	60,6%	20,4%	100,0%
% Кое от твърденията е по-близо до Вашето мнение?		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
% Общо					100,0%

Таблица 1

Както става видно от таблицата, процентите, които показват приоритет на опазването на околната среда се движат в границите от 57,8% до 65,3%, като за отбелязване е, че тяхната стойност е най-висока при младите хора от 18 до 29 годишна възраст.

Разпределението на отговорите, което можем да видим на **Таблица 2** показва, че съхраняващото отношение към природата бележи върхови стойности във възрастовите граници между 40 и 60 години между 79,4%- 84,2% дават предимство на грижливото отношение към природата и природосъобразния начин на живот.

		Кое от твърденията е по-близо до Вашето мнение?			Общо
		Човек трябва да използва природата, за да живее добре сега	Човек трябва да използва по-пестеливо природата, за да запази и за следващите поколения	Не мога да преценя	
от 18 до 29	Брой	21	138	17	176
	% На колко години сте?	11,9%	78,4%	9,7%	100,0%
	% Кое от твърденията е по-близо до Вашето мнение?	25,3%	18,7%	15,9%	19,0%
	% Общо	2,3%	14,9%	1,8%	19,0%
от 30 до 39	Брой	14	128	26	168
	% На колко години сте?	8,3%	76,2%	15,5%	100,0%
	% Общо	1,5%	13,8%	2,8%	18,1%
от 40 до 49	Брой	20	139	16	175
	% На колко години сте?	11,4%	79,4%	9,1%	100,0%
	% Кое от твърденията е по-близо до Вашето мнение?	24,1%	18,9%	15,0%	18,9%
	% Общо	2,2%	15,0%	1,7%	18,9%
от 49 до 60	Брой	8	139	18	165
	% На колко години сте?	4,8%	84,2%	10,9%	100,0%
	% Кое от твърденията е по-близо до Вашето мнение?	9,6%	18,9%	16,8%	17,8%
	% Общо	,9%	15,0%	1,9%	17,8%
над 60	Брой	20	193	30	243
	% На колко години сте?	8,2%	79,4%	12,3%	100,0%
	% Кое от твърденията е по-близо до Вашето мнение?	24,1%	26,2%	28,0%	26,2%
	% Общо	2,2%	20,8%	3,2%	26,2%
	Брой	83	737	107	927
	% На колко години сте?	9,0%	79,5%	11,5%	100,0%
	% Кое от твърденията е по-близо до Вашето мнение?	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	% Общо	9,0%	79,5%	11,5%	100,0%

Таблица 2

Очевидно е, че въпреки предимствата на културата и цивилизацията на съвременния човек, не му достига нещо в рационално организиран свят. Процесите на рационализация и на институционална диференциация, които разрушават претенциите на религиозните институции за монопол върху свещеното предизвикват в същото време потребността, възможността и начина, по който модерните общества произвеждат своите заместителни значения.

Няма нещо, което да не може да бъде превърнато в свещено и така да придобие в очите на хората несравним престиж. Чрез своеобразен бриколаж в модерното общество се създава религиозен инструментариум в търсене на опорни точки в днешния несигурен XXI век.

В контекста на човешкия интерес е да се издигне съзнанието на всеки един за последиците от екологичната катастрофа за човечеството. Мотивите не са вдъхновени само от любов към природата, въпреки че тези от нас, които я притежават имат по-благородни мотиви от тези, които са безразлични към природата и нейното разрушаване, те са стриктно насочени към човека. Християнската вяра учи, а и някои учени, също го възприемат, че светът е създаден за защита на човека и че всяко нещо се регулира така, че да допринесе за неговото оцеляване.

Богата информация относно религиозната насоченост в екологичния светоглед на българина, начинът на възприемане и осмисляне на отношението към природата е представена на **Таблица 3**.

			Какво най-вече би Ви спряло да навредите на природата						
			Страхът Страх от санкции	Общественото мнение	Собствената ми съвест	Вярата в бог	Друго	Нищо	
На колко години сте?	от 18 до 29	Брой	21	16	122		11	2	
		% На колко години сте?	11,7%	8,9%	68,2%	3,9%	6,1%	1,1%	
		% Какво най-вече би Ви спряло да навредите на природата?	16,0%	14,4%	20,9%	12,5%	26,8%	18,2%	
			% Общо	2,2%	1,7%	13,0%	,7%	1,2%	,2%
	от 30 до 39	Брой	22	26	96		11	4	
		% На колко години сте?	13,1%	15,5%	57,1%	5,4%	6,5%	2,4%	
		% Какво най-вече би Ви спряло да навредите на природата?	16,8%	23,4%	16,4%	16,1%	26,8%	36,4%	
			% Общо	2,4%	2,8%	10,3%	1,0%	1,2%	,4%
	от 40 до 49	Брой	20	28	109		8	2	
		% На колко години сте?	11,3%	15,8%	61,6%	5,6%	4,5%	1,1%	
		% Какво най-вече би Ви спряло да навредите на природата?	15,3%	25,2%	18,6%	17,9%	19,5%	18,2%	
			% Общо	2,1%	3,0%	11,7%	1,1%	,9%	,2%
от 49 до 60	Брой	22	17	117		3	0		
	% На колко години сте?	13,0%	10,1%	69,2%	5,9%	1,8%	,0%		
	% Какво най-вече би Ви спряло да навредите на природата?	16,8%	15,3%	20,0%	17,9%	7,3%	,0%		
		% Общо	2,4%	1,8%	12,5%	1,1%	,3%	,0%	
над 60	Брой	46	24	141		8	3		
	% На колко години сте?	19,0%	9,9%	58,3%	8,3%	3,3%	1,2%		
	% Какво най-вече би Ви спряло да навредите на природата?	35,1%	21,6%	24,1%	35,7%	19,5%	27,3%		
		% Общо	4,9%	2,6%	15,1%	2,1%	,9%	,3%	
Общо	Брой	131	111	585		41	11		
	% На колко години сте?	14,0%	11,9%	62,6%	6,0%	4,4%	1,2%		
	% Какво най-вече би Ви спряло да навредите на природата?	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%		
	% Общо	14,0%	11,9%	62,6%	6,0%	4,4%	1,2%		

Таблица 3

Показателно е разпределението на отговорите в зависимост от възрастта на респондентите на въпроса: *Какво най-вече би Ви спряло да навредите на природата?*

Отговорите, свързани със страх от санкции нарастват от 11,7% до 19% с увеличаване на възрастта, влиянието на собствената съвест се измерва в най-високи стойности за възрастовата група от 18 до 29 г. - 68,2% и за отговорилите от 49 до 60 г. Отговорите, визиращи – вярата в бог – определено са в границите под 10 % с изключение на групата на 60 годишните. Определено присъства секуларният елемент в отговорите, но процентното разпределение в сферата на общественото мнение и съвестта, се очертават като индикатори за едно гражданско общество, отворено към ново екологично възпитание.

ИЗВОДИ

Акцентирането върху двойната логика на секуларизацията и на профанизацията в модерния свят не изключва възможността от завръщането на религиозното. Свещеното в класическите му форми преминава на заден план. Съответно определението на модерното свещено се движи от виждането, че то е символна продукция на модерността до възприемането му като религиозно измерение на модерността.

Извършва се преход от големите световни религии към онова, което може да бъде определено като „индивидуална религия”. Отнася се за такъв тип религиозност, при която индивида конструира своя собствена смислова система. Той конструира сам за себе си своя смислов диспозитив и избира своите вярвания и предпочитани ценности в един плуралистичен свят, където съ-съществуват противоположни ценности, подчинени на критиката на разума. Миналото вече не е съвършен свят, който регламентира настоящето, а един несъвършен свят, който подлежи на оспорване.

Диалогът между религиите и екологията обещава да бъде един от най-резултатните, защото на практика вярването, религиозните ценности могат да се противопоставят на неумолимите сили на агресията, разрушението и бездуховността.

Литература

- Арент, Х.** 1997. *Човешката ситуация*. ИК “Критика и хуманизъм”, София
- Арон, Р.** 1995. *Осемнадесет лекции за индустриалното общество*, Любомъдрие, София
- Арон, Р.** 2001, *Социология и политика*, ЕОН 2000, София.
- Барух, Е.** 2000. *Отвъд утоиите. България, Балканите, Европа-визи и за следващото десетилетие*. Издава Българска редакция на радио “Дойче Веле”, София
- Баландие, Ж.** 2000, *Политическа антропология*, София
- Бауман, З.** 2000. *Живот във фрагменти*. Изд. “Лик”, София
- Бауман, З.** 2001. *Постмодерната етика*. Изд “Лик”, София
- Бацаров, Зд.** 1999. *Геополитическите системи*. ТВР-“Принт”, София
- Бел, Д.** 1994. *Културните противоречия на капитализма*, София.
- Бауман, З.** 1999. *Глобализацията. Последниците за човека*. Изд. “Лик”, София
- Бжежински, Зб.** 1994. *Извън контрол: глобален безпорядък в навечерието на XXI в.*, Обсидиан.
- Бойчева, В.** 1992 *Семейство, екология, възпитание*, Унив. изд.
- Гелнер, Ъ.** 1999. *Нации и национализъм*. УИ “Св. Климент Охридски”, София
- Гоше, М.** 2001. *Разомагьосването на света*, София.
- Гоф, Ж.** 1998. *Цивилизацията на средновековния запад*. Изд. “Агата”, София
- Джонсън, П.** 1993. *Съвременността. Светът на 20-те до 90-те*. УИ “Св. Климент Охридски”, София
- Кинг, Ал.** 1983. *Първата глобална революция*, С.
- Кларк, К.** 1989. *Цивилизацията. Едно лично гледище*. Изд. “Български художник”, София
- Костова, Здр.** 1991. *Екологични задачи*, Техникус М.
- Лий, Ф. Ленър, Р и сътр.** 1998., *Световните цивилизации. История и култура т.1-4*. Изд. “Абагар”, София
- Манолов, П.** 1990. *Екология и здраве*.
- Недялков, С.** 1994. *Теория на екологията*, т. 1-2.
- Олброу, М.** 2001, *Глобалната епоха*, Обсидиан, София.
- Ортега-и-Гасет, Х.** 2000. *Мисли за Европа*. ИК “Прозорец”, София
- Петкова, Д.** 2000. *Национална идентичност и глобализация*, Компас П, Пловдив
- Печей, А.** *Човешкото качество*, С., 1982.

- Проданов, В.** 1999. *Глобалните проблеми и съдбата на България*. Христо Ботев, София
- Тодорова, М.** 1999. *Балкани. Балканизъм. Фондация*. Българска наука и култура, София
- Тофлър, А.** 1992. *Шокът на бъдещето*, С.
- Тофлър, А.** 1996. *Третата вълна*, С.
- Тофлър, Ал., Тофлър, Х.** 1995. *Новата цивилизация*. Политиката на третата вълна. Обсидиан, София
- Фукуяма, Фр.** 1997, *Доверие. Обществените ценности и създаването на благосъстояние*. Рива, София
- Фукуяма, Фр.** 1993. *Краят на историята и последният човек*. Изд. "Обсидиан", София
- Фукуяма, Фр.** 2001. *Големият разлом*, Рива, София..
- Хайлбронър, Р.** 1997. *Капитализмът на 21 век*. Критика и хуманизъм, София
- Хънтигтън, С.** 1999. *Сблъсъкът на цивилизацията и преобразуването на световния ред*. Обсидиан, София
- Шнапер, Д.** 2000, *Общността на гражданите*. ЕОН..
- България - природно наследство*. 1995
- Какво остана след Чернобил?* С. 1996.
- Колко опасни за населението са течните радиоактивни изхвърляния от АЕЦ в Козлодуй*. 1994.
- Brown, W., P.** 1999. *The Ethos of the Cosmos*, M.
- Devall, Bill and George Sessions.** 1984. *Deep Ecology: Living as If Nature Mattered*. Peregrine Smith Books.
- Friedman, J.** 1994, *Cultural Identity and Global Process*, L.
- Greenberg, J., and Park, T.K.** 1994, *Political Ecology*.
- Goldsmith, E.** 1993, *The way: an Ecological World-View*, Boston.
- Ingold, T.** 1996, *The Appropriation of Nature: Essays on Human Ecology and Social Relations*, M.
- Kiss, Ch.** 1989, *Droit international de l'environnement*, Paris, Pedone, , p. 46.
- McKibben, B.** 2003. *Enough: Staying Human in an Engineered Age*. Owl Books.